

Szárszó Kollégium

A magyar népi mozgalom fő kérdései

2019. május 17–19-én rendezte meg a Mika Sándor Egyesület a Hitel folyóirattal közösen Budapesten és Lakiteleken az első Szárszó Kollégiumot, amely a XX. századi magyar esztétörténetben és politikai önszerveződésben kiemelkedő jelentőségű népi mozgalom vizsgálatát helyezte a középpontba. A – reményeink szerint sorozattá váló – rendezvény célja az volt, hogy a magyar népi mozgalomról szóló közbeszéd a felsőoktatási közegben, aktuális igényeknek megfelelően újjáteremtődjék.

A több napos eseménysorozatot Borsodi Csaba egyetemi docens, az ELTE Történeti Intézetének igazgatója, valamint Papp Endre, a *Hitel* folyóirat főszerkesztője nyitotta meg az ELTE BTK Központi Olvasótermében. A plenáris előadást Salamon Konrád, az ELTE BTK egykori oktatója, a népi mozgalom közismert kutatója tartotta meg „A magyar népi mozgalom mérföldkövei” címmel.¹ Előadásában a professzor részletesen ismertette azokat a társadalmi és politikai problémákat, amelyekre a népi mozgalom tagjai megkíséreltek megoldásokat találni, különös tekintettel az útvessztésnek tekinthető rendszerváltozások történetére, így 1919, 1920/21, 1944/45, 1948/1956, 1957–1990 folyamataira. A népiek szellemi előképei (Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Kodály Zoltán, Bartók Béla stb.) mellett különösen két személy munkásságát és a politikai gondolkodásra gyakorolt hatását emelte ki: Németh Lászlót és Illyés Gyulát. Ezt követően ismertette a falukutatók és a Márciusi Front történetét, majd kitért a Nemzeti Parasztpárt históriájára is. A nagyívű, idézetekkel bőségesen tarkított történeti elemzés természetesen külön kiemelte az 1943-as szárszói találkozójának jelentőségét és a népieknek az 1956-os forradalom előkészítésében és alatt kifejtett tevékenységét. Röviden utalt a népi mozgalom Kádár-korban játszott szerepére is, hangsúlyozva, hogy a népiek az átalakuló társadalmi viszonyok között sem veszítették el a nem-

PÁL ZOLTÁN (1987) doktorjelölt történész. Kötete: *Az Eötvös Kollégium. Elitképzés a népi demokráciában, 1956–1984* (2013).

- 1 Az előadás alapjául szolgáló tanulmány (Salamon Konrád: Útvessztés helyett korszerű nemzeti irány) megjelent a *Hitel* 2019. februári számában: http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/09-salamon_0.pdf

zetépítésben gyakorolt fő küldetésüket, az összmagyarság legfőbb problémáira figyelmeztető alapállást: legjobbjai (pl. Illyés) nyomatékosan felhívták a figyelmet a magyarság egyre súlyosbodó demográfiai problémájára és a határon túli magyarság ügyére. Az 1956 és 1989 közti időszak részletesebb tárgyalására a többi szekcióban került sor.

„A nemzet: államideológia vagy kulturális identitás?” című kerekasztallal folytatódott délután a Kollégium. A beszélgetést Tevelj Arató György történész, levéltáros, a Kollégium szervezője moderálta. Kovács Dávid, a Károli Gáspár Református Egyetem docense hangsúlyozta, hogy a magyar történelem során sokszor nem jött létre szimbiózis az állam és a nemzet között, s ezért a XX. században különösen nagy felelősség terheli a kommunistákat, akik a magyarságra idegen, külső erő által támogatott hagyományt akartak ráerőltetni. Kiemelte, hogy nem célszerű „egységes népi mozgalomról” beszélni, mert az így nevezett irány mögött rendkívül heterogén társaság állt mind származását, mind eszmei felfogását tekintve. A népi mozgalmat ő inkább tágabb kontextusban, a magyarság problémáival szembenező kritikai értelmiségi reformmozgalom részeként igyekezett értelmezni. Hóvári János történész, diplomata, egykori nagykövet és Bíró Zoltán irodalomtörténész, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet főigazgatója elsősorban a népiek Kádár-korszak alatti felemás, sokszor igen nehéz helyzetéről beszélt. Papp Endre irodalomtörténész, a *Hitel* főszerkesztője kitért néhány népi író állam- és nemzetfelfogására. Külön kiemelte Németh Lászlót, aki Hegel és Herder filozófiájára alapozta saját nemzet- és népkoncepcióját.

A kerekasztal összes résztvevője egyetértett abban, hogy az 1989-es rendszerváltás utáni évtizedekben a népi mozgalom sokat veszített egykor kivívott tekintélyéből, és hogy a vágyott parlamentáris demokrácia, a „szabad társadalom” sem teremtett ideális feltételeket a magyarság szellemi felemeléséhez. Az aktuális helyzetet elemezve azonban már eltértek egymástól a vélemények. Kovács Dávid úgy gondolta, hogy a napjainkban tapasztalt negatív tendenciák (az értékes tartalom nélküli, egyedül szórakoztatni akaró média befolyása, a globalizmus kihívásai, szellemi nihilizmus stb.) ellensúlyozására az államnak vajmi kevés lehetősége van, intézményei igazodtak a tömegtársadalom igényeihez. Ezzel szemben Papp Endre azt állította, hogy az államnak igenis van felelőssége e téren, hiszen intézmények alapításával, támogatások vagy kitüntetések osztogatásával hozzájárul a társadalom szellemi fejlődéséhez. Bíró Zoltán is hangsúlyozta, hogy míg 1989 előtt a diktatúra – s a vele együtt járó cenzúra és az öncenzúra – volt az irodalmi műveltség terjedésének gátja, a rendszerváltás után viszont a túlzott szabadság vezetett súlyos szellemi zavarkeltésekhez és sajátos cenzúrához. Véleménye szerint az állam bünt követ el akkor, ha nem lép fel a színvonalatlan alkotások terjedése ellen. A résztvevők eltérő hangsúlyokkal, de megállapították, hogy a nemzeti kulturális stratégia hatalomtechnikai harcoknak való alávetése nem egyszerűen halogatja az összmagyarság szellemi egységének helyreállítását, hanem erkölcsileg deformálja is az erre irányuló

szándékot és hagyományt. Az első nap programját a Lakiteleki Népfőiskolán elfogyasztott közös vacsora után kötetlen beszélgetés zárta le, amelyben a résztvevők bemutatták egymásnak témájukat, és megismerkedtek az előadókkal.

A Szárszó Kollégium másnap a Lakiteleki Népfőiskolán folytatódott. A három előadás közül az első N. Pál József irodalomtörténész, az ELTE BTK oktatója tartotta meg „Sorsok és programok. A népi mozgalom meghatározó egyéniségei” címmel. Véleménye szerint problémás pontosan meghatározni a „népi író” fogalmát, ő úgy véli, hogy a kifejezésnek van írói szereptudat-meghatározottsága, továbbá egy történeti-szociológiai meghatározottsága, s a kettő találkozásából született meg a népi mozgalom. Ekkor, az 1920–1930-as évek fordulóján ismerte fel egy új alkotói generáció, hogy a magyar társadalom súlyos problémái mögött alapvető, strukturális okok húzódnak meg, és hogy az író igazi feladata csak az lehet, hogy megoldásokat keressen ezekre a problémákra. Hangsúlyozta, hogy a népiek egyik nagy tragédiája az volt, hogy bár sokat tettek a tömegek által gyűlölt úri világ felszámolásáért, 1947 után rá kellett döbbsenniük: az „új világ” sokkal kevésbé szabad, sőt szinte minden tekintetben rosszabb, mint a Horthy-rezsim. Ezért új stratégiákat alakítottak ki, hogy átadassák üzeneteiket. Végezetül Németh László négy nagyobb alkotói korszakának elemzésével mutatott rá a népi mozgalom sorsára. N. Pál József kiemelte: a második világháborúban és a szovjet megszállás alatt lelkiileg és nemzetgazdaságilag tönkretett magyarság, amely 1956-ban a népiek iránymutatása alapján példátlan erőfeszítéssel fogalmazta meg az önelvű nemzeti fejlődés politikai alternatíváját, a szovjet (és kádári) megtorlás alatt szembesült azzal, hogy az 1956-ban rövid időre kiépült saját politikai berendezkedése, legszociálisabb, legigazságosabb öngazgatási tervei is alulmaradnak a nagypolitika számításaival szemben. A kádári konszolidáció elvette a társadalmi dráma megélhetőségének lehetőségét, a megtorlásokkal és ezzel párhuzamosan az anyagi jólét fokozatos növelésével pedig „leültette” a fölkelésre hajlamos nemzetet, amely így elveszítette a tömeges szolidaritásra való hajlamát. Ezért a népi mozgalom intellektuális programja is fokozatosan marginalizálódott. Az alkotói tekintély devalválódását, az irodalmi műveltség visszaszorulását már a nyolcvanas években is meg lehetett figyelni (N. Pál József egykori tanárát, a népiek iránt mindig elkötelezett Czine Mihályt hozta fel példaként: az irodalomtörténész előadásai még tömve voltak a hatvanas években, két évtizeddel később pedig már szinte senki sem akart a szakdolgozója lenni).

A második előadást Bartha Ákos történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont munkatársa tartotta („Tudomány, irodalom és közélet megszgyén – a népi szociográfia”).² A szociográfia mint műfaj történetét egyes külföldi és magyar tudósok, írók, illetve csoportok, intézmények (Sárospataki Református Főiskola Faluszeminárium, Táj- és Népkutató Központ, Sarlósok stb.) rövid ismertetésén keresztül mutatta be. Az adatgazdag előadásban Bartha

2 Az előadás törzsszövege megjelent a *Hitel* 2019. februári számában.

Ákos természetesen kitért a legfontosabb alkotásokra (Illyés Gyula: *Puszták népe*; Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*; Féja Géza: *Viharsarok*; Kovács Imre: *A néma forradalom*; Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*; Cifra nyomorúság; Erdei Ferenc: *Futóhomok*; *Parasztok*).

A harmadik előadás („A hagyomány megújítása vagy felszámolása. Bulgakov és Majakovszkij”) témaválasztásában ugyan látszólag elütött a többitől, de Pálfalvi Lajos, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem intézetvezetője olyan általános tanulságokat fogalmazott meg a két modern orosz szerző tradíció-felfogása és kultuszuk kapcsán, amelyek a magyar irodalomtörténetre vonatkozóan is szolgálhatnak tanulságokkal. (Például éppen a hagyományhoz és a megelőzöttséghez való közösségi viszony kapcsán, vagy ugyanígy érdemes lenne egyszer összehasonlítani a két háború közti magyar és orosz szerzők írásaiban megjelenő elitellenes utalásokat, vagy kitérni arra, hogyan jelenik meg bennük a város-vidék ellentét stb.)

Az előadások után ismét kerekasztalbeszélgetésre került a sor, a téma ezúttal a populizmus volt. Gyurác Ferenc, a *Vasi Szemle* főszerkesztője, a téma kutatója³ felvázolta a populista mozgalmak történetét, s külön kitért a korunkban rendkívül népszerűnek tartott politikai ideológia nehéz definiálhatóságára, az ebből fakadó problémákra. Ajánlása szerint a népi mozgalom idegen nyelvű terminus technicusaként napjainkban is érdemes Borbándi Gyula évtizedekkel ezelőtti szóhasználatát alkalmazni, és populizmusként hivatkozni a népi és nemzeti eszmekörre. Korreferátumában Bartha Ákos egyetértett Gyurác főbb megállapításaival, ám a populizmus kifejezés használhatóságával kapcsolatban kifejtette: ennek a mai divatfogalomnak jelenleg nem létezik kellően egzakt meghatározása, ráadásul már Borbándiék idejében és azóta számos negatív jelentéstartalom ragadt rá az európai közbeszédben, amelyek ma történeti-lenné tehetik értelmezését. Megemlítette, hogy Borbándi Gyula könyvének (*A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*) német nyelvű kiadásában a cím⁴ tulajdonképpen egy fordítási zsákutca, a szerző nem talált jobb kifejezést a „népiekre”, a *völkisch*-t pedig nemzetiszocialista konnotációja miatt tudatosan kerülte.

A kerekasztalt követő vitán többen felvetették, hogy idegen nyelvű írásokban, a népi mozgalom tagjai kapcsán érdemes volna egészen más kifejezéseket használni a „populists” helyett (pl. „peasantists,” „nativists,” „demotic writers”), és hogy a népi mozgalom intellektuális gyökerű politikai üzenetét nem szabad összemosni a kortárs, nemzetinek vagy populistának tekintett pártpolitikai kísérletekkel. Tevelj Arató György hozzászólásában kifejtette, hogy óvatosan kell bánni az elismert nyugati kutatók (pl. Margaret Canovan) tipologizálási kísérleteivel, hiszen ők befolyásos politikai csoportokat és ideológiákat (ame-

3 Ld. ehhez bővebben: Gyurác Ferenc: *Populizmus. Tanulmányok, 1991–2017*. Szombathely, 2017, Magyar Nyugat Könyvkiadó.

4 Gyula Borbándi: *Der ungarische Populismus*. Mainz, 1976, Hase vom and Koegler Verlag.

rikai farmermozgalom, két világháború közti parasztpártok, perónizmus stb.) vizsgáltak. A magyar népi mozgalom ezzel szemben elsősorban szellemi mozgalom volt, amely klasszikus pártpolitikát mindössze néhány évig folytathatott a Nemzeti Parasztpárt (1939–1948), illetve a Petőfi Párt (1956) keretében – ráadásul szellemi bázisa egy részének kifejezett ellenérzésétől kísérve. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a magyarság nemzeti jellegűnek tekinthető összetartozástudata Európában első generációs nemzettudatnak tekinthető, amely már sokkal régebben kialakult, mint a szláv népeké vagy pl. a franciáké, olaszoké. Ebből kifolyólag az általuk használt definíciók (pl. „nation”) valószínűleg kevésbé lehetnek alkalmasak magyar eszme- és politikatörténeti tipologizálásokra. Felhívta a figyelmet arra az ellentmondásra, amely a népi gondolatnak és a nemzeti eszmének a populizmussal, áttételesen a faszizmussal vagy a völkisch ideológiával való rokonításában van: a magyar népi-nemzeti gondolat kulturális és etikai elitizmuson alapult, szemben a populisták számszerű többségre építő politikájával/retorikájával.

A második napot Gy. Szabó András irodalomtörténész művészeti előadása zárta, amelyben Balassi Bálint költészetének stílus- és kortörténeti párhuzamaival, tovább élésével, a magyar irodalom és az irodalmi alapú XIX. és XX. századi nemzettudat megújulásaiban játszott szerepével foglalkozott. A második napon vacsora után népi zenekari kísérettel a lakiteleki Tisza vendéglő klubhelyiségében az Eötvös Collegium hagyományai szerint megrendezett, katona-, diák- és népdalokat fölelevenítő dalárda volt.

A sikeres Szárszó Kollégium harmadnap ért véget, az értékelő beszélgetés után a résztvevők Hágen Ádám vezetésével megtekintették a Lakiteleki Nép-főiskola létesítményeit és fejlesztési terveit, betekintheztek a népfőiskola köz-művelődési munkájába és a tájegységi értéktároló kollégiumi rendszer működésébe, majd délután visszaindultak Budapestre.